

MITOLOGIJA I MORFOLOGIJA URBANE KULTURE

Studija *Urbs & Logos*¹⁾ prof. Bogdana Bogdanovića nije dobila publicitet koji objektivno zaslužuje po svojim opštim vrednostima i teorijskim doprinosima razvoju nauke o kulturi (sociologije kulture i kulturologije) u nas. Studija pokreće nekoliko veoma aktuelne teme o savremenoj kulturi i teoriji o njoj. Neophodno je, stoga, ukazati na ona njena svojstva koja upravo doprinose razvoju teorije kulture. Ona su u dosadašnjim prikazima ove studije bila samo naznačavana ili, najčešće, i potpuno zapostavljena.

Od brojnih teorijskih problema koje donosi ova studija, smatramo, posebno zanimljivim za razmatranje četiri teme: (1) o odnosu mitologije i istorije u tkivu urbane kulture, (2) o simboličkom karakteru urbane kulture, (3) o korenima urbane kulture ili nastanku, smrti i besmrtnosti grada, kako ovu temu formuliše autor studije, i (4) o odnosu mitologije i nauke u savremenoj kulturi.²⁾ Bogdanović se ovim temama bavi gotovo spontano. Ta spontanost nikako nije rezultat slobodne, refleksivne ili analoške analize, već izvanredne koncentracije autora i sposobnosti da koristi raznorodna metodološka iskustva. Navedene teme ni približno ne iscrpljuju sadržaj i tematsko bogatstvo Bogdanovićeve studije, ali to i nije cilj ovog osvrta. Nastojaćemo prvenstveno da se bavimo

¹⁾ B. Bogdanović, *Urbs & Logos*, Gradina, Niš, 1976.

²⁾ Ovu studiju čine četiri oglada: (1) *Grad i mitologija grada*, (2) *Simboli u gradu i grad kao simbol*, (3) *Grad kao simbol besmrtnosti i smrt grada* (4) *Urbs & Logos*. Teme koje izdvajamo da razmotrimo u ovom osvrta nikako ne kolcidiraju sa naslovima ovih oglada. Neophodno je razumeti da iako su ovi ogladi nastali u različitim vremenskim periodima ova je studija konsistentno delo.

opštim i sa stanovišta sociologije kulture značajnim odrednicama Bogdanovićeovog shvatanja kulture.

Bogdanović ne razmatra doktrinarno odnose mitologije i kulture, prirode i kulture, grada i prirode grada i kosmosa, grada i religije, koji se uključuju u određivanje svojstava međude-lovanja *mitologije i istorije* o čemu je napisano dosta interesantnih studija i rasprava u savremenoj naučnoj literaturi.³⁾ Rezultate empirijskih istraživanja i svoja teorijska zapažanja ne izlaže u jednom delu studije nego se oni nalaze inkorporirani u knjizi kao celini, odnosno kako u prvom i drugom, tako i u trećem i četvrtom pogledu.⁴⁾

Grad kao tlo urbane kulture je mesto zbiljskog susreta i prožimanja mitologija i istorije. Dija- lektika toga međuodnosa ima svoju mitološku i metafizičku zasnovanost i ona se očituje kako u samom pojmu i biću grada, tako i u njegovom poreklu. „Oko svakog grada... pored realne istorije opiče se i neka vrsta praistorije (mitologije V. I.)“⁵⁾ Zato i postoje dve vrste sećanja u urbanoj kulturi — *istorijsko* i *mito- loško* sećanje. Preplitanjem jednog i drugog, trošenjem granica istorije, grad postaje i odre- dište *legendarnog* i *tragičkog*. Sve su to svoj- stva koja je neophodno razabrati, potom ih učiniti razumljivim, da bi mogla dobiti odgo- varajuća značenja i upotrebe u savremenoj (urbanoj) kulturi.⁶⁾ To je i put savlađivanja destruktivnog i manipulativnog mitologizma, koji prebiva u savremenoj kulturi kao jedno od njenih skrivenih ali i trajnih svojstava. Govoreći o ovim izgubljenim znamenima urbane kulture Bogdanović s pravom ukazuje na po- trebe savremenog društva „da turistički eks- ploatiše mitološke fondove gradova.“⁷⁾ Zadržavajući se na magijskim počecima gradnje gradova autor podseća da je grad najpre bio stvoren u mašti. Ali, izgrađen i oblikovan u ljudskoj povesti ne napušta teren mašte ni u savremenom graditeljstvu. Rušen, grad nastan- juje uspomene i to je prostor u kome mito- logija osvaja istoriju. Analizujući mitologiju grada Bogdanović ukazuje i na moguće puteve

³⁾ Ovom prilikom možemo da podsetimo na radove: Ž. Dimezila (G. Dumezil) N. Fraja (N. Frye), M. Eliadea (M. Eliade), pa i na neke od radova L. Gold- mana (L. Goldman) i R. Barta (R. Barthes).

⁴⁾ B. Bogdanović, *ibidem*, str. 20 i 21, 46, 66, 67, 89, 90, 93 i 105.

⁵⁾ *Ibidem*, str. 21.

⁶⁾ „Grad na tri brda, na sedam brda, na dve reke, na sedam reka, u deltama, imaju u sebi uvek nečeg herojskog i legendarnog“, *Ibidem*, str. 27.

⁷⁾ *Ibidem*, str. 35.

obnavljanja magijske svesti.⁸⁾ U ovoj se studiji na konsistentan način pokazuje skriveno prisustvo mitologije u biću savremene (urbane) kulture. Kao što su mnoga magična svojstva prvobitne proizvodnje produkovala mitove, isto tako, grad na raznovrsne načine produkuje opstanak mitova u savremenoj kulturi.

Iz suprotnosti karaktera istorije i mitologije i toka njihove uzajamne negacije razvija se mitopoetička svest čoveka, koja kao i u ranoj istoriji i u savremenosti obnavlja mitologizam kultura. Neophodno je još ukazati na promišljeno zapažanje Bogdanovića da *antropomorfizam mitologija* očigledno počinje s početkom građenja gradova. Bogovi i ljudi sjedinjuju se u gradu. Antropomorfizacija božanstava i divinizaciona čoveka jesu fenomeni koji nastaju u urbanom prostoru kulture.⁹⁾

U ovoj studiji obrazlaže se ideja o gradu kao simboličkoj kulturnoj formi. Univerzalni karakter simboličkog govora grada je i jedno od osnovnih svojstava urbane kulture.

U drugom ogledu autor se najpre bavi ontogenezom simboličkog govora grada i pri tom gotovo uzgred razmatra neke od zanimljivih tema savremene teorije kulture. Jedna od takvih tema je i: šta čemu prethodi — mit simbolu ili simbol mitu?¹⁰⁾ Ispravan je stoga zadatak što ga istraživač sebi uzgred postavlja: „da bi se simbol razumeo neophodno je razjasniti njegov mitski ambijent“.¹¹⁾ U fragmentu koji se ovom rečenicom završava Bogdanović je ukazao na „mitološko tlo“ simbolizma urbane kulture.

Ove teme su u nas u teorijskim radovima i istraživanjima bile zapostavljene. Ističući s pravom da je prvobitna gradska planimetrija bila istovremeno i svojevrstan i mitološko-simboličan govor, Bogdanović teži otkrivanju opštih obrazaca sintagmatike urbane kulture. On, dalje, uspešno obrazlaže zanimljivu pretpostavku „da savremena kriza identiteta ličnosti, grupa, a sasvim sigurno i onoga što zovemo varošima i gradovima, upravo izaziva gašenje... simbola.“¹²⁾ Logičkim postulliranjem

⁸⁾ *Ibidem*, str. 105 i dalje 106 i 107.

⁹⁾ *Ibidem*, str. 45 i 46 i dalje.

¹⁰⁾ Za S. Langer (Suzanne Langer), koja je bila bliski saradnik Kasirera u SAD-u, mit je jedan od nižih oblika simboličkog mišljenja. Mit je „oblik nediskurzivne simbolike i ne podaje se analitičkim i dosta apstraktnim tehnikama“. Vidi: S. Langer, *Filozofija u novome ključu*, Prosveta, Beograd, 1967, str. 290.

¹¹⁾ B. Bogdanović, *Ibidem*, str. 45.

¹²⁾ *Ibidem*, str. 53.

kazuje se da „kriza simbola” znači i krizu urbane kulture. Iz istoričnosti simbolizma savremene kulture nastaju uprošćene alegorije, metafore, sintagme i oformljuje se oskudni duh tehniciziranog grada i njegove tehnokratske kulture. Otkrivanjem kauzaličke simbologije grada Bogdanović nastoji da učini jasnim i ona područja grada koja se najpre iskazuju u simbolizmu urbane kulture kao nestajanje i gubljenje značenja određenog reda simbola, pa prema tome i tehnološko-urbane okoštalošći grada kao kulturne forme, koja gubi svoja izvorna obeležja i relacije s čovekom i prirodom. Bogdanović kritički zaključuje: „Kriza simbola je, nažalost, samo vidljiva evokacija krize grada; ona je u domenu našeg sopstvenog mišljenja, izraz i posledica poremećenog hijerarhijskog niza: kosmos, priroda, grad, čovek.”¹³⁾ Analizujući simbolizam urbane kulture Bogdanović se ne bavi ni osnovnim odrednicama simboličke teorije kulture ili konkretno karakteristikama mitskog mišljenja kao ni značenjima epskih i legendarnih diskursa. Njemu kao da nije potrebno prikazivanje onoga što o mitu, jeziku, umetnosti, nauci, religiji, kao simboličkim formama ljudske kulture misli, naprimer, Kasirer (E. Cassirer) ili K. Levi Stros (C. Levy Strauss).¹⁴⁾ Ne interesuje ga ni istorija teorije o mitološkom simbolizmu. U istoričnom i dijalektičkom analizovanju opštih svojstava urbane kulture i njenog simboličkog jezika autor poseže za samim ontogenetičkim uslovljenostima grada i simbola, grada i prirode, čoveka i grada, grada i ljudskog mišljenja. Njihova dijahronijska i sinhronijska uslovljenost je ontološkog porekla: eksplozija modernog grada, njegova tehnološka i tehnokratska ekspanzija razara simboliku urbane kulture i samo njeno mitološko tlo. Približavajući se svom planetarnom habitusu grad razara strukturu svoga simbolizma tvorene u

¹³⁾ *Ibidem*, str. 54.

¹⁴⁾ Osnovni rezultati B. Bogdanovića su komplementarni s nekim stanovištima E. Kasirera poslednjeg neokantovca i K. Levi Strosa jednog od tvoraca strukturalizma. Bogdanovićeve studije je po svojoj metodi bliska fenomenološko-simboličkoj metodi Kasirera, iako se iz upotrebljene i navođene literature može pouzdano zaključiti, a još više iz samoga teksta studije da Bogdanović nije koristio njegovo glavno delo *Filozofiju simboličkih formi*. Da bi ovo dovođenje u vezu Bogdanovića i Kasirera bilo zasnovano na činjenicama neophodno je najsažetije naznačiti Kasirerovo shvatanje razlika između *Mythosa* i *Logosa*. Po njegovom shvatanju *Mythos* i *Logos* nisu toliko bliski da jedan drugome time ugrožavaju integritet. Oni imaju zajedničku osnovu u jeziku, u nekim bitno različitim vrstama njegovog govora. Mitski elementi prožimaju čak i logičko-diskurzivno mišljenje. *Mythos* kao takav već u sebi krije *Logos*. *Mythos* je na putu ka *Logosu*. *Mythos* je sam po sebi i u sebi skrivena priprema *Logosa*. Ali *Logos* je autonoman. Vidi: Ernst Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen*. Zweiter Teil, Das mythischen Denken. 2. Auflage, Dramstadt, 1953. (prvo izdanje 1923—1929).

arhaičkim ali i novijim epohama. Traje istorijski hod u kome se kosmogonijsko i mitološko povlače pred urbanim. Tako u tkivu urbane kulture ostaju prazni prostori na kojima se ideološki obnavlja mitologizam kultura uprkos tome što *mythos* kao arhaička simbolička forma biva zamenjen snažnijim simboličkim formama — filozofijom i naukom. Bogdanović je, iako to nije cilj njegovog rada, na tragu otkrivanja opštih obrazaca dijalektike urbane kulture.

Materijalna osnovica urbane kulture je grad sa svojom nevelikom istorijom ispunjenom primerima stvaranja i razaranja gradova. U Bogdanovićevo određenje grada uključuje se i „agrarni” početak grada što je proizvod praistorijske urbanizacije, ali i arhaički antički grad, kao i srednjevekovni i savremeni grad.¹⁵⁾

Iz kultura zemljoradnje, iz dubina neolita, stvorena je društvena potreba za gradom. Prvobitni gradovi nastajali su htonijski kao i mitološka božanstva. Reč je očigledno o onoj vrsti svesti i psihološkom instrumentariju koje K. Levi Stros otkriva u tumačenju mitova o Edipu.¹⁶⁾ Bogdanovićevo analiza pokazuje i moguću istorijsku zasnovanost „agrarnog” početka grada sličnom rekonstrukcijom značenja mitološke metafore „prva brazda”. Ali, sva značenja ove mitološke metafore se ne mogu iscrpiti deskripcijom samog ritualnog čina.¹⁷⁾ Iz kultura zemljoradnje prenosile su se tehnike, rituali i verovanja, kao što se to događalo i sa prilagodbom magijskih obreda u hrišćanskoj religiji. Moralne norme i stari vrednosni sistemi nastavljaju da žive prilagođeni u novoj kulturi, u ovom slučaju, kultura zemljoradnje u urbanim kulturama. U stalnoj akulturaciji nacionalnih kultura, kao i arhaičkih kultura i novih kultura koja nastaje na tlu grada, u nedugoj njegovoj povesti, oformljuju se i osnovna svojstva urbane kulture.

Temeljnim obrazlaganjem svoga shvatanja korena urbane kulture Bogdanović istovremeno pokreće i teme o postojanosti urbane kulture.¹⁸⁾ Gradovi su trajniji od etničkih zajednica, nadživljuju nacionalne, a još više političke podele. Etničko i urbano kao da stoje u obrnutoj raz-

¹⁵⁾ B. Bogdanović, *Ibidem*, str. 58, 66, 67, 81, 106, 113, 114.

¹⁶⁾ Ima jedno mesto u Bogdanovićevoj studiji koje kazuje da su „prema nekom vajakadašnjem dorskome ubedenju, zidovi budućih gradova (su) dremali pod zemljom”. Na tim stranicama studije njegovo analizovanje značenja „prvobitne brazde” (*Sulcus primigenius*) postiže strukturalističku očiglednost. *Ibidem*, str. 88.

¹⁷⁾ *Ibidem*, str. 87 i 88.

¹⁸⁾ *Ibidem*, str. 58.

meri. Koliko je konkretna politika netrajna i prolazna pojava, toliko je grad kao kućište i materijalna osnovica urbane kulture postojana kulturna vrednost. S pravom, otuda, Bogdanović ističe „i jezici i nacije najčešće su kraćeg veka od mnogih starih varoških naseobina kroz koje je prolazilo mnoštvo naroda i u kojima se govorilo raznim jezicima.”¹⁹⁾ Trajale su, prolazile i nestajale nacionalne kulture, ali su gradovi ostajali. Oni su jednako služili novim kulturama kao i onima koje su im prethodile i gradove podizale. U gradu se trajno pokazuje ono što Bogdanović identifikuje kao entitet urbane kulture. Otuda je moguće, kao što to Bogdanović i čini, govoriti o urbanoj kulturi kao o spoju mitološkog i istorijskog etosa i u kojoj je najkonkretnije moguće pratiti stvaralački hod civilizacija što su ljudskim aktivizmom produkovane na ovoj planeti.

Na osnovu rezultata do kojih se dolazi u ovoj studiji, o urbanoj kulturi se može govoriti kao o *svetsko-istorijskoj-kulturi* koja je proizvod svetsko-istorijskog čoveka, ako se ovaj pojam shvati u Marksovom smislu.²⁰⁾ Iz Bogdanovićeve studije, prema tome, može se razumeti da urbana kultura jeste proizvod toka istorične totalizacije velikog broja minulih kultura u savremenoj kulturi. U tom toku totalizacije obezbeđuju se i neophodne pretpostavke za utemeljivanje *svetsko-istorijske-kulture*. Utoliko je ispravnija autorova pretpostavka o mitološkom tlu urbane kulture. Jer, ako je mitologija tlo antičke kulture (umetnosti) kako ističe Marks²¹⁾ ona je, isto tako, i odrednica minulih i savremenih kultura.

Pored ovih nabrojanih svojstava urbane kulture neophodno je, svakako, naznačiti još neke od njenih brojnih odrednica. Odmah se, pri tome mora istaći: u studiji se o najvećem broju odrednica urbane kulture raspravlja ali se ni na jednom mestu one ne definišu. Otuda utisak da Bogdanovićeva shvatanja urbane kulture dolaze iz drugog semantičkog polja pa se njegovo teorijsko shvatanje oformljuje gotovo spontano. Iako se on ne bavi istorijom akulturacije na tlu grada, moguće je kazati, da je i sama savremena zastrašujuća urbanizacija planete jedan od oblika planetarne akulturacije, koja kao nekontrolisano zbivanje može postati i svojevrsna negacija urbane kulture. I sam autor uznemiren takvim mogućim razvojem nacionalnih kultura postavlja pitanje o huma-

¹⁹⁾ *Ibidem*, str. 59.

²⁰⁾ Vidi: K. Marks, *Nemačka ideologija*, Kultura, Beograd, 1964.

²¹⁾ K. Marks, Prilog kritici političke ekonomije, Kultura, Beograd, 1958, str. 200—202.

nističkom karakteru urbane kulture: može li se razvoj savremenog društva završiti opštom entropijom, nestankom kultura, smrću planete? Može li se to desiti i ako je očigledno da se iz bića urbane kulture počinje da isključuje i postepeno nestaje kanibalizam toliko milenijuma prisutan u tkivu starih i savremenih kultura. Kanibalizam je magijsko-mitološki supstrat prethodnih kultura koji koristi svaku pogodnu priliku da se obnovi u transistorijskoj akulturaciji na ovoj planeti. U savremenim kulturama kanibalizam poprima vidove iracionalizma i pospešuje unutrašnje i spoljašnje oblike razaranja gradova.

U trajne odrednice urbane kulture ubraja se i problematika čije se granice mogu naznačiti dvema relacijama: (1) *grad — priroda*, i (2) *grad — utopija*. Samo navođenje ovih relacija ukazuje da se Bogdanovićevo analizovanje kreće od razmatranja mitoloških saznanja čoveka o gradu, pa do razmatranja tema o budućnosti urbane kulture. U antropomorfnom i do apsurdna tehniciziranom biću savremenog grada prožimaju se pradávná mitologija prirode koja se obnavlja time što iz grada nestaje priroda i čovekov neposredni odnos s njom. Grad je, smatra autor, utopijska projekcija razvoja ljudskog društva. To shvatanje na svoj način potvrđuje i Kampanelin Grad sunca. Pojam utopije se određuje kao izvitoperen duh prastarih, što se bez posebnog kritičkog promišljanja ne može prihvatiti.²⁸⁾

U završnom, četvrtom ogledu Bogdanović na primemu Rima, posredno razmatra i aktuelnu temu savremene sociologije kulture o *odnosu* mitologije i nauke. Baveći se istorijom nastanka i urbanog razvoja Rima kao i njegovim padom, Bogdanović posredno usput rekonstruiše i dijalektiku *odnosa mythosa i logosa* i njihovih izgubljenih i živih značenja u savremenoj kulturi.

Iz mitološke imaginacije razvijala su se čovekova saznanja o gradu. *Urbs* je svojim razvojem u istorijskom vremenu utemeljivao i razvoj *Logosa*. Klasna istorija kao predistorija oslobođenog društva²⁹⁾ počinje s gradovima. Logika *Urbsa* prisiljava čoveka, u svim epohama, da živi izvan svoga prirodnog ambijenta. Čovek u gradu je suprotstavljen prirodi i istovremeno je himerički priziva. Eto još jednog od razloga

²⁸⁾ Utopijski duh čoveka ne može se bez šireg obrazlaganja kvalifikovati kao izvitoperen. Humanizam je odrastao u utopiji, rekao bi E. Bloch, a najnovija istraživanja daju nova značenja ovog pojma bez kojeg se ne može zamisliti ni jedna dijalektička teorija kulture. B. Bogdanović, *ibidem*, str. 71.

²⁹⁾ K. Marks, *ibidem*, str. 9.

za prisustvo mitologizma u urbanoj kulturi. *Urbs* i *Logos* su u dijalektičkoj ravnoteži. Svako njeno narušavanje znači i nestajanje ravnoteže između čoveka i kosmičke drame nepostojanja. To je psihološki prostor u gradu i čoveku koji, takođe, omogućuje obnovu mitologizma i u urbanoj kulturi, prvenstveno, obnovu onih njegovih obličja, koja se najčešće prepoznaju po svojim iracionalnim i ideološkim značenjima i upotrebi. Ali, isto tako, to je i prostor na kome izrasta *memorijalna kultura* kao epsko-herojska i himnična odrednica urbane kulture. Nije svakako slučajno što je Bogdan Bogdanović istovremeno i autor izvanrednih memorijalnih objekata (institucija) kulture.²⁴⁾ Kad god je reč o memorijalnim funkcijama urbane kulture, treba istaći, Bogdanović se ne trudi da formalno definiše ova njena svojstva. Iz precizne i strpljive analize, u završnom ogledu, kada se autor bavi problemom *divinizacije* (*mitologizacije*) Rima, moguće je razabrati da je memorijalna kultura epska i ideološka odrednica urbane kulture i da je jedan od oblika mitizma savremene kulture.²⁵⁾ Ona iskazuje ona svojstva urbane društvene svesti s kojima se jednako u arhaičkim epohama kao i u savremenom društvu računalo pri zloupotrebi mita. Naravno, neophodno je reći, Bogdanović se ne bavi elaboriranjem zloupotrebe mita i rituala, već na primeru divinizacije Rima pokazuje moguć instrumentarij mitologizacije društvene svesti. Apsurdnost ideološke mitologizacije kultura najbizarnije se pokazuje upravo primerom divinizacije Rima. „Veoma teško je, međutim, i zamisliti, da je jedan grad postojao na zemlji i dalje, pri tom, vladao zemaljskim prostranstvima, a da je istovremeno sebe smeštao u oblake. Step en nezdravosti ove vizije prevazilazi sve što možemo otkriti čak i u najstranputnijim oblastima utopijskog mišljenja.”²⁶⁾

²⁴⁾ Memorijalni spomenici Bogdana Bogdanovića u Prilepu, Mostaru, Jasenovcu, Kruševcu, Leskovcu, Knjaževcu i u drugim mestima, zahvaljujući svojim estetsko simboličkim odlikama kao i karakteru revolucionarnih zbivanja povodom kojih su nastali, omogućili su zasnivanje specifičnih memorijalnih kulturno-umetničkih aktivnosti, koje sve više dobijaju i svoj institucionalni okvir. Na osnovu sadržaja ovih kulturnih i umetničkih aktivnosti, moguće je o Bogdanovićevim i sličnim drugim spomenicima (Kragujevac, Tjentište) govoriti i kao o svojevrsnim memorijalnim institucijama kulture.

²⁵⁾ Pod *mitizmom* podrazumevamo konstruktivno, imaginativno prisustvo mita u kulturi. To je ono prisustvo mitova u savremenoj kulturi i umetnosti u kojem se mit pokazuje u ontogenetičkom jedinstvu s njima (kulturom i umetnošću). Pojmom *mitologizacija* označava se lažna, ideološka, obnova mita u kulturi, ona najčešće vodi i zloupotrebi mitova.

²⁶⁾ B. Bogdanović, *ibidem*, str. 121 i 122.

Određenjem pojma memorijalna kultura i ukazivanjem na negativna svojstva mitologizma kultura ni *delimično se ne iscrpljuje* morfologija urbane kulture koju donosi ova studija. U značajna svojstva urbane kulture svakako spadaju i teme o *totemizmu i kolonijalizmu*²⁷⁾ kao jednom od oblika imperijalističke akulturacije u prostoru urbane kulture. Biranim argumentima, takođe, ukazuje se na fenomenološku stranu *militarizma urbane kulture*²⁸⁾ kao što se pokreće rasprava i o *demografiji i kulturi*²⁹⁾ ili o *tehnokratizmu savremene kulture*.³⁰⁾ Sve su to teme koje prelaze okvir ovog osvrta i zaslužuju posebno razmatranje.

Delo *Urbs & Logos* nije uobičajena teorijska studija. Iako se u najvećem njenom delu Bogdanović bavi analizovanjem konkretnog istorijskog ili mitološkog materijala, kao i razmatranjem naučnih rezultata o ovoj problematici, u njoj je sažeto i gotovo eliptično formulisan program jedne originalne teorije (filozofije) grada. Mnogim interesantnim rezultatima ove studije mi se nismo bavili. Nastojali smo da pokažemo ona njena sociološka svojstva koja mogu uticati na razvoj nauke o kulturi (sociologije kulture i kulturologije) u nas. I, otuda, čini nam se, ova studija se samo naizgled bavi konkretnom urbanološkom problematikom. U njoj se nenametljivo, iz stranice u stranicu oformljuje jedan pogled na kulturu koji bi se mogao kvalifikovati kao *onto-dijalektičko shvaćanje kulture*. Na završnim stranama studije anticipira se moguća budućnost urbane kulture. „Jedna široka urbanološka freska išla bi dalje ovim redom: prvo, neposredno posle ovde obrađenog vremena, strahotan pad Urbsa. Zatim jedno mučno i čudesno rađanje srednjevekovnog grada u čoveku i oko njega. A onda počeci novog našeg Urbsa, i sasvim razumljive perspektive jednog ponovljenog raznoslovlja Grada i Razuma, zasnovanog, pre svega, na razbijanju kohezije između fakta i mašte, između simbola i efektivnog dejstva. Upoređenje se neodoljivo nameće, a takvo upoređenje — čak i bez prava na prognozu — bilo bi nema sumnje, za jedan drugi monodijalog.”³¹⁾

Ali, da ne bude zabune: Bogdanović postupajući dosledno po svome obazrivom maniru u knjizi *Urbs & Logos* formalno ne precizira

²⁷⁾ *Ibidem*, str. 98. i 109.

²⁸⁾ *Ibidem*, str. 99 i 104.

²⁹⁾ *Ibidem*, str. 105.

³⁰⁾ *Ibidem*, str. 73 i 74.

³¹⁾ *Ibidem*, str. 124.

pojam urbana kultura. Ovaj se termin ne može naći ni na jednoj stranici studije. Prema dosadašnjem izlaganju može se naslutiti da je u Bogdanovićevoj upotrebi grad sinonim za urbanu kulturu. Sintagma urbana kultura može se naći u njegovoj studiji koja prethodi knjizi *Urbs & Logos*. Ta studija³²⁾ se može smatrati i nekom vrstom teorijskog uvođenja u Bogdanovićevo shvatanje kulture. Iako je studija *Urbs & Logos* nastala iz urbanoloških pobuda, ona prerasta granice matičnih tehničkih nauka i doseže do filozofskog interpretiranja ontogeneze grada. Po svojim osnovnim određenjima ona se suprotstavlja scijentizmu u društvenim naukama upravo jednom originalnom dijalektičkom teorijom kulture.

Na osnovu studije *Urbs & Logos* i ranijih radova Bogdanovića³³⁾ urbana kultura bi se mogla odrediti kao *identitet istoričnog totaliteta savremene kulture koji se nahodi delom i u minulim kulturama*. Urbana kultura je ono svojstvo savremene kulture koje je odvaja od arhaičkih agrarnih kultura i poznijih antičkih kultura i njihovih mitologija ali je istovremeno i istorično s njima spaja; ona je ono što se može nazvati zajedničkim svojstvom svih minulih i savremenih kultura. Istovremeno se mora naglasiti da je Bogdanovićevo doprinos određivanju urbane kulture u izvesnoj meri sporedni rezultat njegovog istraživanja pa utoliko i više zaslužuje kritičku opservaciju i komentar. Urbana kultura, na osnovu ovog njegovog dela može se shvatiti kao dinamička pojava — *stvaralački rad* koji nastoji da se kritički oslobodi brojnih mitologema i mitoloških nanosa i fragmenata ranih kultura, da bi prevladavajući svoj objektivni, istorijski uslovljen mitologizam, iskazala i svoj humanistički identitet.

Neophodno je još napomenuti: studija *Urbs & Logos* je savesno realizovana pa se o nekim njenim propustima i ne može govoriti. Većoj koherentnosti studije, međutim, pored iscrpnih dopuna i objašnjenja, selektivne ali i obimne bibliografije i smišljeno odabranih ilustracija, svakako bi doprineo i predmetni i imenski registar, a još više glosar najznačajnijih pojmova i kategorija. Zbog interdisciplinarnog karaktera Bogdanovićevo teksta i posebne leksičke sintetičnosti njegovog jezika, trebalo bi dati i

³²⁾ Anri Lefevr, *Urbana revolucija*, Nolit, Beograd, 1974.

³³⁾ Ne samo zbog toga što B. Bogdanović predaje teoriju arhitekture, već i zbog toga, kako je već naznačeno, što se služi i metodama tehničkih nauka.

tumačenja (osnovna) brojnih termina. To bi, nema sumnje, doprinelo i većoj čitljivosti ove značajne studije.

